

Weg van de enkeling

EDITH BRUGMANS

Weg van de enkeling

*De werkelijkheid van
sentimenten*

SJIBBOLET ▸ AMSTERDAM ▸ MMXIX

© 2019 E. Brugmans p/a Uitgeverij Sijbolet, Amsterdam

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt worden zonder de voorafgaande schriftelijke toestem-
ming van de uitgever.

Omslag René van der Vooren, Amsterdam
Binnenwerk Garage BNO

ISBN 978 94 9111 040 5 NUR 730

Aan mijn moeder
en aan mijn vader, in gedachtenis

Inhoud

Inleiding. De horizon voor de weg van de enkeling 9

1. Op de markt 13

Een nare ervaring 13

Wie is de marktmens? 16

Sartre op zoek naar het zijn 22

Sartre over het genie van Proust 25

2. Thuis 33

Inkeer 33

Belangrijke gedachten 39

Geestkracht tegen marktmechanisme 45

Sartre over het bewustzijn van lust 47

3. In gezelschap 59

Goede bedoelingen 59

Iets nieuws vertellen. Visies van Murdoch en

Strawson 61

Contact met de ander 78

Sartre over het afhakken van een hand 83

4. Met werkelijkheid 88

Vragen naar werkelijkheid 88

Metafysische werkelijkheid 90

Fysische werkelijkheid 93

Wat bestaat echt? 94

Werkelijke objecten	103
Sartre over het opake ding	105
5. Naar de geest	119
Ruimte voor gevoelsobjecten	119
Portret van een stemming: Iris Murdoch	
Conferentie 2017, Chichester	120
Werkelijkheid van pathemen	131
– <i>Een sfeer is een geestelijk object</i>	131
– <i>Een stemming is gemeenschappelijk</i>	136
– <i>Een sentiment is enkelvoudig</i>	142
Ethische strekking van het stemmingsveld	145
Conclusies inzake Sartres	
inleidend onderzoek naar het zijn	149
– <i>Sartres conclusie in Het zijn en het niet: desintegratie en vrijheid kenmerken het menselijk bestaan</i>	149
– <i>De conclusie is voorbereid in de inleiding door de argumenten over lust en opaciteit</i>	152
– <i>Weg van de enkeling: waar de wegen scheiden</i>	155
6. Excursie: de bollen van Sloterdijk	160
7. Voor idealisten	167
Het begin van idealisme	167
Idealistische objecten: sentimenten, verbeeldingen, ideeën	169
Idealistische subjecten: mensen en God	174
Levensles	176
 <i>Literatuur</i>	 180

Inleiding. De horizon voor de weg van de enkeling

Toen ik in Leuven filosofie studeerde, woonde ik in een bovenkamer die door de verhuurder ingericht was met een smal bed, een klein bureau, een rechte stoel en een brede boekenkast met twee planken. De kamer was zonnig en keek uit over rode pannendaken en groene boomkruinen. Nu woon ik in Bladel, in een royaal appartement met een zolderkamer die naar de drie dimensies van lengte, breedte en hoogte het drievoudige is van mijn Leuvense ruimte en die via openslaande deuren aansluit op een groot dakterras. Tegenover die deuren is een kleiner raam. Het kijkt uit over rode pannendaken en groene boomkruinen.

Dit uitzicht stelt me gerust. Het doet alsof de Leuvense studietijd nog niet onherroepelijk voorbij is. De filosofieboeken versterken die schijn, want ze zijn vermeerderd tot een ruim twintigplankig bestand dat grootse en geliefde theorieën, begrippen, argumenten en voorbeelden bevat, hoewel er ook onbegrijpelijke, weerbarstige en overabstracte producten tussen zitten. Maar dit uitzicht verontrust me ook. Als Leuven voor mij niet ver weg is, dan lijkt ik sindsdien niet veel nieuws beleefd te hebben; het lijkt alsof mijn werkzame leven als professioneel filosoof minder wijsgerige ontwikkeling gebracht heeft

dan mijn studietijd terwijl dat professionele leven toch lang, afwisselend en productief was. Daarom vraagt het 'Leuven' dat nu aan de horizon van mijn dakraam verschijnt dringend om opheldering, het uitzicht hier en nu opent de ruimte om te beschrijven wat ik eigenlijk heb geleerd sinds Leuven 1979. Eén inzicht blijkt belangrijk, misschien allerbelangrijkst: het is het inzicht dat objectieve geestelijke werkelijkheid bestaat. Hierover gaat dit boekessay.

Het essay ontvouwt de waarheid dat er objectieve geestelijke werkelijkheid is. Meer precies toont het de objectieve realiteit van idealiteit, door opmerkzaam te maken op de werkelijkheid van gevoelssferen, stemmingen, sentimenten of, met een nieuw woord, *pathemen*. Het pathem is de eerste geestelijke realiteit die uitstijgt boven individuen en boven materie; het ontwikkelen van sensitiviteit voor pathemen is dan ook wezenlijk voor een goed begrip van ons leven. De werkelijkheid van pathemen bewijst op metafysisch vlak dat het idealisme waar is en het materialisme onwaar; op antropologisch niveau biedt het tegenwicht aan het individualisme; in ethisch opzicht biedt het een onderbouwing voor de deugd van rechtvaardigheid.

De waarheid dat geestelijke werkelijkheid echt bestaat, is niet nieuw en ook niet onbekend. Toch is het van het grootste belang er rekenschap van te geven, omdat alleen dan het beginsel voor een waarachtig leven erkend en omarmd kan worden. Dit essay probeert dat belang te dienen. Het is opgebouwd als een parcours dat langs vijf belangrijke plaatsen loopt: op de markt, thuis, in gezelschap, met werkelijkheid, naar de geest. Deze plaatsen markeren de weg van de enkeling. Het betoog dat deze

weg wil beschrijven en begrijpen, wordt ontwikkeld op een positieve en een negatieve manier.

De positieve manier is een progressieve voortgang van vertrekpunt naar bestemming en heeft twee vormen. De eerste vorm is vrij theoretisch. Er worden posities en argumenten uit de filosofische traditie voor het ontvouwen en verklaren van de centrale stelling gemobiliseerd; bijvoorbeeld de visies van Iris Murdoch en Peter Strawson worden ingezet in hoofdstuk 3 en 4, en de sferentrilogie van Peter Sloterdijk wordt besproken in hoofdstuk 6. De tweede vorm van de positieve manier is meer concreet. Daarin worden ervaringen beschreven die ik heb opgedaan bij mijn academische filosofiebeoefening, in het bijzonder ervaringen bij praktische aspecten in concrete situaties. Deze autobiografische stukjes zijn echter niet zozeer persoonlijk en individueel als wel algemeen bedoeld en bij wijze van voorbeeld. Het zijn exemplarische beschrijvingen van typische ervaringen waardoor men geestelijke werkelijkheid leert kennen.

De negatieve manier bestaat in een kritische lezing van 'A la recherche de l'être', de inleiding van *L'être et le néant* (1943) van Jean-Paul Sartre. In deze inleiding presenteert Sartre de ontologische basisbegrippen van zijn existentialisme: de begrippen *être pour-soi* en *être en-soi*. Deze begrippen stutten Sartres filosofie van de vrijheid. Sartre verdedigt dat de mens tot vrijheid is veroordeeld. Voor hem is de mens een enkeling, een individu dat zijn levenszin moet kiezen in een werkelijkheid die zelf niets te bieden heeft. Sartres persoonsbegrip is in zwang geraakt vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw in de moderne West-Europese cultuur. Het begrip is nog steeds gewild. Met name bij discussies over grote levensvragen

wordt graag een beroep gedaan op de gedachte dat het eigene van een keuze maatgevend is voor de juistheid ervan. Maar dit essay zal Sartres persoonsbegrip fundamenteel weerleggen door de basisbegrippen uit de inleiding kritisch te analyseren.

Die kritiek op Sartre is dus een negatieve weg om de inhoud te ontvouwen, het is een aanvulling op de positieve weg die overigens gegaan wordt. Daarom is die kritiek telkens in een aparte paragraaf gezet; deze paragrafen vormen als het ware de contrastkleur voor de bijbehorende hoofdstukken. Met andere woorden, terwijl de onwaarachtigheid van Sartres filosofie belicht wordt, wordt van de weeromstuit de waarheid die in dit essay centraal staat – de waarheid van het idealisme – verhelderd. De titel van het essay is bijgevolg tweezinnig. Het verwijst naar Sartres filosofie die het pad naar de enkeling toe uitzet, en het verwijst naar mijn poging om van die enkeling afstand te nemen door te wijzen op het patheem waarin de objectieve werkelijkheid van de geest zich begint te tonen.